

9. Lelich M. Territorija lzhi [Tekst] / M. Lelich // Fokus. – 2014. – №10 (373). – S.36–39.

10. Magda Je. Vyklyky gibrydnoi' vijny: informacijnyj vymir [Tekst] / Jevgen Magda // Naukovi zapysky Instytutu zakonodavstva Verhovnoi' Rady Ukraїny. – 2014. – №5. – S.138–142.

11. Prostakov G. 7 voprosov Valentinu Badraku [Tekst] / G. Prostakov // Vesti. Reporter. – 2014. – №8 (26) 7 – 13 marta. – S.12.

12. Radkovec' Ju. I. Oznyaky tehnologij "gibrydnoi' vijny" v agresyvnyh dijah Rosii' proty Ukraїny [Tekst] / Ju. I. Radkovec' // Nauka i oborona. – 2014. – №3. – S.36–42.

13. Sasyn G. Informacijna vijna: sutnist', zasoby realizacii', rezul'taty ta mozhlivosti protydii' (na prykladi rosij's'koi' ekspansii' v ukrai'ns'kij prostor) [Tekst] / G. Sasyn // Grani. – 2015. – №3 (119) berezen'. – S.18–23.

14. Cukanova O. V. Informacijni vijny: vplyv na suspil'stvo [Elektronnyj resurs] / O. V. Cukanova. – Rezhym dostupu: <http://www.sworld.com.ua/konfer34/800.pdf>. – Nazva z ekrana.

15. Chyryva R. Informacijna vijna – zbroja, strashnisha za jadernu [Tekst] / Rai'sa Chyryva // Profspilkovi visti. – 2014. – №13. – S.8–9.

16. Shevchuk P. Informacijno–psyhologichna vijna Rosii' proty Ukraїny: jak i'j protydyjaty [Tekst] / P. Shevchuk // Demokratychno vrvjaduvannja. – 2014. – Vyp.13. [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <http://lvivacademy.com/visnik13/zmist.html>. – Nazva z ekrana.

17. Shho ob'jednuje ta roz'jednuje ukrai'nciv [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.dif.org.ua/ua/publications/press-relezy/sho-obednuje-ta-rozednuje-ukrainciv.htm>

Krasnoseletskiy D. P., PhD in history, associate professor Khmelnytsky humanitarian and pedagogical academy (Ukraine, Khmelnytsky), GOLDEN_24@ukr.net

Informative resources as component of Russian–Ukrainian opposition of XXI of century

In the article research of problem of informative resources is reflected in the context of Russian–Ukrainian opposition in XXI of century. Actual threats and challenge are certain to national interests of Ukraine in the informative sphere of our state, caused by this process. Also paid attention to his becoming and evolution, roles of mass medias in the processes of Ukrainian creation of the state and others like that. Directions of perfection of public policy are offered in the field of providing of informative safety. All of it is the basis of research elements. The scientific article is built with the use of methods of design, induction and deduction, conflict–discursive analysis sources of that are in dialectical method.

In the conditions that for forming modern, corresponding to the present threats and challenge, as hostile informative resources, national informative space of Ukraine it is necessary to use the row of system measures on conceptual, institutional and normatively–legal directions. It is the how hardly not most ponderable and alternative method of fight of the Ukrainian state for the national interests.

Keywords: informative war, informative safety, threat to national safety, propaganda, Ukraine, Russia.

Красноселецкий Д. П., кандидат исторических наук, доцент кафедры общественных дисциплин, Хмельницкая гуманитарно–педагогическая академия (Украина, Хмельницкий), GOLDEN_24@ukr.net

Информационные ресурсы как компонент русско–украинского противостояния XXI века

Отражено исследование проблемы информационных ресурсов в контексте русско–украинского противостояния в XXI в. Определены актуальные угрозы и вызовы национальным интересам Украины в информационной сфере нашего государства, вызванные этим процессом. Также внимание уделено и его становлению и эволюции, роли средств массовой информации в процессах украинского создания государства и тому подобное. Предложены направления совершенствования государственной политики в сфере обеспечения информационной безопасности. Все это лежит в основе элементов исследования. Научная статья построена с использованием методов моделирования, индукции и дедукции, конфликтно–дискурсивного анализа, истоки которого находятся в диалектическом методе.

Констатировано, что для формирования современного, соответствующего имеющимся угрозам и вызовам, в виде враждебных информационных ресурсов, национального информационного пространства Украины необходимо употребить ряд системных мероприятий на концептуальном, институциональном и нормативно–правовом направлениях. Это чуть ли не самый весомый и альтернативный метод борьбы Украинского государства за свои национальные интересы.

Ключевые слова: информационная война, информационная безопасность, угрозы национальной безопасности, пропаганда, Украина, Россия.

* * *

УДК 94(477)“19”:378.4(477–25):339.92

Чуткий А. І.

доктор історичних наук, доцент, професор кафедри історії та теорії господарства, Київський національний економічний університет ім. Вадима Гетьмана, директор Музею історії університету (Україна, Київ), andr32_ukr@ukr.net

НЕВІДОМИЙ АСПЕКТ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ СПІВПРАЦІ УКРАЇНИ: ПРАЦЯ ГРОМАДЯН ЗАХІДНОЄВРОПЕЙСЬКИХ ДЕРЖАВ В УКРАЇНСЬКИХ ВНЗ НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.

Досліджено складову євро–інтеграційних процесів в Україні початку ХХ ст. – працю у вищих навчальних закладах Києва громадян західноєвропейських держав. Ця складова допомагає подолати комплекс “меншовартості”, оскільки засвідчує, що не лише українці виїжджали за кордон, але й представники інших європейських народів приїздили для роботи в Україні; а також підтверджує безперервність включення України у європейській соціокультурний простір. Також через вивчення біографій іноземних громадян, котрі працювали в українських вищах можна отримати цінні відомості про низку аспектів загально–історичних процесів – вплив Першої світової війни на зміну ціннісних установок в суспільстві, національний чинник в політиці різних сил, що мали владу в Україні у роки Першої світової війни тощо.

Ключові слова: євро–інтеграційні процеси, новітня історія України, Київський комерційний інститут, персоналістика.

За умов посилення євро–інтеграційних прагнень України особливо актуальним є з'ясування витоків, етапів та вивчення усіх складових цього процесу. Україна завжди була невід'ємною складовою європейського соціокультурного простору про що свідчать тісні контакти на різних рівнях та в усіх сферах суспільного життя, починаючи від політичної та релігійної і завершуючи побутовим принаймні вже з часів Середньовіччя. Під час перебування українських земель у складі низки європейських держав цей процес закономірно посилювався. Однак за часів Російської імперії зовнішні відносини та вихід поза межі імперського простору для підвладних цій державі українських земель був ускладнений, хоча й не припинявся.

За часів Російської імперії, попри опір імперських структур, прагнення України до активних взаємин з іншими європейськими державами виявлялось у численних напрямках. Проте у вітчизняній історичній традиції цей аспект співпраці досліджується переважно у контексті сприйняття українським соціумом поширених у Західній Європі передових ідей (культурних філософських, загалом наукових тощо), навіть моди. У випадку сфери науки і освіти написано чимало праць, але їх тематикою є відрядження вітчизняних науковців до інших європейських держав, поїздки студентів за кордон з метою проходження практики, підготовки до дипломних робіт і т.п., виписка західноєвропейських друкованих видань, навіть справа еміграції [6; 4; 7; 8].

Натомість не деталізується зворотній напрям взаємин (лише побіжно згадується західноєвропейське походження низки науковців – М. І. Зібера, М. Х. Бунге та ін.) [3; 9; 5, с. 153], що створює враження про односторонність цих взаємин, а отже і про своєрідну другосортність українців. Проте численні факти засвідчують те, що взаємини ці були інтенсивними в обох напрямках. З'ясуванню цього, зворотного напрямку взаємин між Україною та іншими європейськими країнами (на прикладі вищої школи) й присвячено це дослідження. Питання розглядається на прикладі Київського комерційного інституту.

Київський комерційний інститут обрано не випадково – заснований на хвилі демократичної революції 1905–1907 рр. і будучи приватним ВНЗ, він відзначався особливим лібералізмом внутрішньо-інститутської політики. Це виявилось, зокрема, у політиці щодо викладацьких кадрів і студентського контингенту. На Київських вищих комерційних курсах (які були засновані 1906 р., а 1908 р. реорганізовані у Київський комерційний інститут) працювали й викладачі-іноземці. Так само і серед студентів цього ВНЗ від перших років його існування були й вихідці з інших країн. Враховуючи ж те, що час існування Київського комерційного інституту припав також і на роки Першої світової війни, то це дозволяє побачити через долю іноземців у його стінах і більш широкий контекст міжнародних взаємин України того періоду. Враховуючи євро-контекст ми обмежились з'ясуванням біографій працівників Київського комерційного інституту, що викладали західноєвропейські мови у ньому. При цьому ставилась за мету не реконструкція біографій цих осіб, а виявлення у них тих аспектів, що дозволяють доповнити інформацію про більш широкий історичний контекст.

Від моменту постановня у Київському комерційному інституті усталилась практика за якою іноземні мови у ньому викладали їх носії, тобто громадяни відповідних європейських країн (Англії, Італії, Німеччини, Франції) та ін., що відповідає сучасному підходу у цій справі і є найбільш продуктивним шляхом опанування іноземними мовами (а тому становить інтерес і в цьому контексті).

Враховуючи більше значення економічних відносин з Францією та англійськими країнами, збільшувалась кількість викладачів цих мов, серед яких домінували іноземці. При цьому кількість викладачів французької мови у 1913 р. становила чотири особи, що було більше, аніж по іншим мовам (з німецької – три, з італійської – один, з англійської – один) [1, спр. 165, арк. 18] і засвічувало тривале збереження лідерства саме за французькою мовою з-поміж іноземних мов, а також і помітну роль німецької мови, що тоді викладались у ВНЗ на українських землях. Подібна пропорція підкріплювалась пріоритетністю закордонних відряджень викладачів і студентів саме до франко- та німецькомовних країн (з перевагою Німеччини), що змушує провести переоцінку усталених поглядів на напрями і пріоритети міжнародної співпраці України того періоду.

Від перших років функціонування Київського комерційного інституту італійську мову у ньому читав підданий Італійського королівства А. А. Бартоломуччі. Про нього відомо, що він закінчив Ліцей ім. Віктора-Емануїла в Неаполі і з 5 грудня 1908 р. був затверджений позаштатним викладачем італійської мови в інституті [11, с. 118, 145, 304, 312, 335]. Як свідчать архівні документи, він працював в інституті до 1919 р. [2, спр. 681, арк. 2; 2, спр. 1126, арк. 98–98зв; 2, спр. 1550, арк. 7–9; 2, спр. 1072, арк. 36]. Отже, А. А. Бартоломуччі був незмінним викладачем італійської мови у Київському комерційному інституті до останнього року його існування.

Щодо англійської мови, то для її викладання в інституті у 1913 р. зголошувався громадянин США

Георгій Фомич Дей. Про себе він повідомляв, що народився у Каліфорнії і здобув вищу освіту на історико-філологічному факультеті Нью-Йоркського університету (диплом магістра мистецтв). Потому навчався у Берліні та Санкт-Петербурзі “де відвідував університет в якості вільного слухача” [1, спр. 47, арк. 3]. Нажаль подальших відомостей про нього в інституті немає, що означало, що він не розпочав працю у ньому. Аналогічною була доля й англійської підданої А. А. Візітеллі, яку було обрано для викладання англійської мови восени 1908 р., але яка через хворобу не змогла розпочати роботу [1, спр. 28, арк. 3].

Натомість англійську мову в інституті з 1908 по 1914 р. викладала (як позаштатний викладач) Луїза Іванівна Ферберн, яка закінчила коледж при Оксфордському університеті [1, спр. 148, арк. 1зв]. Однак в її особовій справі відсутнє зазначення її іноземного громадянства. Тож у випадку англійської мови забезпечення викладання здійснювалось силами вихідців з місцевих колоністів, що володіли англійською мовою і навчались за кордоном.

Викладання французької мови у Київському комерційному інституті до жовтня 1908 р. здійснював громадянин Французької республіки А. Г. Дуруз [1, спр. 59]. Нажаль його особова справа в архіві інституту не дозволяє отримати докладну інформацію про цю особу.

У 1910 р. викладати французьку мову в інститут був запрошений громадянин Французької республіки Людовик Августович Кайя. Завдяки збереженню докладних відомостей в його особовій справі по інституту відомо, що він народився 1869 р. в сім'ї директора міського училища товариства Гюстр департаменту Лоаро. У 1891 р. закінчив вище училище в Сен-Клу, викладав французьку мову з 1902 р. у Польщі, з 1906 р. у київських гімназіях (штатний викладач Київської четвертої гімназії), а з вересня 1908 по 1917 р. також у Київському комерційному інституті як позаштатний викладач французької мови [1, спр. 67, арк. 1зв–4]. Як слідує з особовою справою, він переїхав до Російської імперії вже маючи родину (зокрема двох дітей) [1, спр. 67, арк. 2]. Наявні в особовій справі Л. А. Кайя документи засвідчують оволодіння ним російською мовою (якою він писав подання керівництву інституту), а також і те, що студенти інституту самостійно обирали викладача у якого бажають вивчати іноземну мову [1, спр. 67, арк. 14–14зв]. Відомо, що він значився серед викладачів інституту до початку 1918 р. [2, спр. 1550, арк. 7–9]. При цьому напередодні Першої світової війни Л. А. Кайя розпочав викладати французькою мовою також спецкурс “комерційна кореспонденція” для студентів комерційно-технічного відділення [2, спр. 675, арк. 59–63зв].

У вересні 1910 р. викладати французьку мову у Київському комерційному інституті був запрошений ще один француз Жозеф Фридерик Де-Багар, який на той час викладав французьку мову у комерційних училищах Києва. До викладання в інституті він приступив з осені 1910 р. Однак вже 8 грудня він повідомив директора інституту про те, що мусить залишити викладання, оскільки “внаслідок сімейних обставин мусить повернутись до Франції” [1, спр. 48, арк. 10].

У 1910 р. склад викладачів французької мови в інституті поповнився ще одним французьким громадянином Андрієм Раймундом Олександровичем Шовеном. Як слідує з його особової справи він народився 1883 р. в родині відставного французького офіцера, закінчив філологічне відділення Паризького університету. З вересня 1907 р. був допущений до викладання французької мови в Чернігівській гімназії. З 9 червня 1910 р. був затверджений лектором французької мови Університету св. Володимира, а з 28 серпня 1910 р. також і позаштатним лектором цього ж предмету Київського комерційного інституту [1, спр. 165, арк. 1зв–2]. З матеріалів особової справи слідує, що керівництво інституту само виступило з ініціативою запрошення Шовена викладати французьку мову [1, спр. 165, арк. 7–7зв]. Також з особової справи Шовена отримуємо інформацію, що він одружився в Україні і хоча сам був католиком, але його дружина та діти були православними.

Цікаво зазначити, що 26 квітня 1911 р. він звернувся до Учбового комітету інституту з проханням надати “офіційне відрядження ... для вивчення ... протягом літніх канікул” Ферганської області і отримав на це згоду [1, спр. 160, арк. 1]. Даний факт засвідчує широкі наукові інтереси зокрема й іноземних громадян, що викладали західноєвропейські мови в інституті.

З початком Першої світової війни А. Р. Шовен був призваний до французької армії в якості запасного і виїхав у серпні 1914 р. до Франції. Як особі, що перебувала в союзній армії, за ним було збережено місце праці в інституті [1, спр. 165, арк. 29–31]. Водночас його дружина (яка залишилась у Києві) звернулася з проханням на ім'я директора інституту щодо отримання (згідно залишеного доручення) належної А. Р. Шовену заробітної платні. 14 вересня 1914 р. Піклувальна рада інституту задовольнила це прохання, постановивши видавати дружині А. Р. Шовена 50% його заробітної платні [1, спр. 165, арк. 32]. Зі звернення керівництва інституту до бухгалтерії слідує, що аналогічне рішення було прийняте також по французьким громадянам Кайя і Турньє, що дозволяє припускати, що й вони лише рахувались у списках викладачів інституту, але натомість виїхали до Франції [1, спр. 165, арк. 33]. Як слідує з особової справи А. Р. Шовена, яка продовжувала вестись в інституті, його дружина отримувала половину належного йому по інституту окладу з вересня 1914 р. по квітень 1916 р. – цим часом завершується його особова справа [1, спр. 165, арк. 35–35зв].

З березня 1911 р. викладати французьку мову в Київському комерційному інституті почав Анжел Лук'янович Турньє. Він народився у 1873 р. в м. Модані у Франції, здобув спеціальну освіту в лицей м. Шамбері, що на південному–сході Франції [1, спр. 137, арк. 1зв]. Як слідує з його біографії, він також пройшов курс навчання в консерваторії та відбував військову службу (що згодом стало підставою для його призову на військову службу з початком Першої світової війни) [1, спр. 137, арк. 26]. З 1901 р. Турньє викладав французьку мову у Московському комерційному училищі (директором якого був Д. В. Цветаєв). При цьому 1903 р. отримав диплом курсу французької мови та

літератури філологічного факультету Безансонського університету [1, спр. 137, арк. 6зв], що засвідчує продовження ним освітнього зростання. Цікаво, що попри це йому довелося у 1906 р. витримати у Москві іспит на право викладання французької мови [1, спр. 137, арк. 6зв], що засвідчує значний бюрократизм освітньої системи Російської імперії.

Під час російсько–японської війни А. Л. Турньє брав участь у діяльності Російського товариства Червоного Хреста. З листопада 1911 р. перейшов на посаду штатного викладача французької мови до Київського першого комерційного училища і паралельно з 1911 р. почав викладати (як позаштатний викладач) французьку мову у Київському комерційному інституті [1, спр. 137, арк. 2зв], висловивши до цього особисте бажання [1, спр. 137, арк. 15]. Як слідує з листа А. Л. Турньє, його перехід з Москви до Києва був зумовлений потребою для його хворої дружини у “кліматі більш теплого і м'якого, аніж у Москві” [1, спр. 137, арк. 16зв]. З цього листа також слідує, що за ініціативи А. Л. Турньє було засноване Товариство поширення французької мови, яке мало 34 відділення по різних містах імперії і що в Московському відділенні, яке він очолював, нараховувалось до 1 тис. членів [1, спр. 137, арк. 17]. Тобто в особі А. Л. Турньє Київський комерційний інститут здобув не другорядну особистість. Про це свідчить і доволі цікава програма освітніх екскурсійних турів на період літніх канікул до Франції і Іспанії (через Австрію і Швейцарію), розроблена А. Л. Турньє терміном на 39 днів [1, спр. 137, арк. 21–22], що може бути цілком актуальною і для нашого часу. Екскурсійний маршрут був досить детально складений і дозволяв (як свідчить його програма) ознайомитись з пам'ятками історії, архітектури, культури та природними дивами цілої низки західноєвропейських держав. Окрім цього у 1912 р. Турньє брав участь у з'їзді викладачів нових мов у Москві [1, спр. 137, арк. 31].

Після початку Першої світової війни А. Л. Турньє як особа, що проходила військову службу, був відкликаний до Франції. З вересня 1914 р. у його особовій справі зазначено, що йому Піклувальна рада інституту постановила видавати 50% окладу [1, спр. 137, арк. 52], що й здійснювалось до 1917 р. [1, спр. 137, арк. 71–72]. Також його було підвищено у чині до колезького радника з 7 грудня 1915 р., а 10 квітня 1916 р. нагороджено орденом св. Анни 3–го ступеня “за відмінно–старанну службу” [1, спр. 137, арк. 3зв, 4зв]. Оскільки у виплаті коштів на початку 1917 р. виникла певна затримка, то А. Л. Турньє навіть спеціально приїздив до Києва і писав потому керівництву інституту з цього питання [1, спр. 137, арк. 76–77, 88]. Проте восени 1917 р. Міністерство торгівлі та промисловості (якому підпорядковувались навчальні заклади економічного профілю) повідомило Київський комерційний інститут, що А. Л. Турньє отримує належний йому оклад по Київському першому комерційному училищу у повному обсязі, а тому “не має права на отримання казенного жалування по ввіреному Вам інституту” [1, спр. 137, арк. 93–94]. Тобто Турньє фактично зробив своєрідне шахрайство, вимагаючи надавати йому оклад по обом місцям викладацької діяльності одночасно, хоча свою роботу у

них не вів. Він прикривався участю у війні, але з 1917 р. у діючій армії не перебував і по отриманні в інституті відомостям займав доволі добре оплачувану посаду у Франко-російському довідковому бюро [1, спр. 137, арк. 97зв], що й змусило інститут відмовити у продовженні виплати йому грошей.

Таким чином, за умов війни проявлялись приховані елементи поведінки чи зміна моральних принципів різних осіб. Отже, війна стала свого роду лакмусовим папірцем для перевірки кожної особи. Підтвердженням цьому є розкручування саме за умов війни т.зв. “справи Сташевського” і т.п. [10].

Повертаючись до теми громадян (підданих) західноєвропейських держав, котрі викладали іноземні мови у Київському комерційному інституті, слід зазначити, що внаслідок уходу частини з них на військову службу справа викладання іноземних мов ускладнилась, що зумовило пошуки заміни. Проте і за нових обставин керівництво інституту в особі М. В. Довнар-Запольського продовжувало пошуки й іноземців (носіїв відповідних мов) для заміщення посад викладачів західноєвропейських мов. Ці пошуки часом завершувались успішно. Приміром, з вересня 1915 р. французьку мову в інституті почав викладати французький громадянин Матвій Петрович Бартерот. У 1903 р. він закінчив юридичний факультет університету м. Бордо [1, спр. 11, арк. 1зв]. З його подання про дозвіл викладати в інституті слідує, що зв'язок між Києвом і Францією у 1915 р. здійснювався через Афіни [1, спр. 11, арк. 3], що проливає світло на можливі шляхи економічних та інших контактів за умов війни. З листа декана історико-філологічного факультету Університету св. Володимира М. М. Бубнова (що міститься в особовій справі Бартерота) також довідуємось, що він запросив Бартерота у вересні 1914 р. для “занять французькою мовою” зі своїм сином, що Бартерот і робив до червня 1915 р. [1, спр. 11, арк. 5–6]. У вересні 1915 р. Міністерство торгівлі та промисловості дозволило допустити його до викладання французької мови в інституті “з платою за вільним наймом” на рік, а в 1916 р. цей термін було продовжено.

В особовій справі М. П. Бартерота збереглось подання на ім'я ректора інституту від 23 січня 1917 р. у якому він просив дозволу на тижневу поїздку до Петрограду бо київські лікарі визнали його придатним до військової служби, але “оскільки по суті стан мого здоров'я не дозволяє мені їхати у Францію, я хочу скористатись правом, яке мені надає закон бути перевіреним французькою військовою комісією у Петрограді” [1, спр. 11, арк. 15]. Оскільки він продовжував викладати в інституті і в 1918 р., то можна констатувати, що комісія у Петрограді визнала його непридатним до військової служби.

Проте на цьому поневір'янні Бартерота не скінчилися. У грудні 1917 р. він звертався зі скаргою до Правління інституту щодо порушень в оплаті його роботи [1, спр. 11, арк. 21], а 10 липня 1918 р. був заарештований німецькою комендатурою Києва і перебував в ув'язненні до листопада 1918 р. Як пояснював сам Бартерот (у листі від 16 жовтня 1918 р. до ректора інституту) його арештували вночі “разом з двома дітьми”, котрих через два дні відпустили додому,

а він був залишений у в'язниці. Бартерот зазначав, що: “Я не знаю за собою жодної провини щодо німецької влади і не знаю досі що послугувало причиною мого арешту, оскільки не дивлячись на допит, що відбувся днями, жодного звинувачення зі сторони німецької влади мені не було надано” [1, спр. 11, арк. 23]. Тож Бартерот прохав ректора інституту аби за ним було збережено місце праці і ректор поклопотався перед владою щодо з'ясування його справи. За кілька днів ректор інституту звернувся до міністра закордонних справ Української Держави з проханням “знести у справі Бартерота з німецькою владою, запропонувавши їм звільнити Бартерота” і додавав, що сам Бартерот не розуміє причин свого ув'язнення і “важко хворіє” [1, спр. 11, арк. 22–22зв]. Нажаль наслідки цієї справи невідомі, але вона дає підстави стверджувати, що під час перебування в Україні у 1918 р. німецьких військ їх керівництво ініціювало арешти громадян країн Антанти, тобто фактично здійснювало репресії проти осіб, яких вважало неблагонадійними.

Подібний висновок підтверджується і на підставі долі ще одного французького громадянина, котрий працював в інституті – Ф. Ф. Мулена. Федір Федорович Мулен розпочав викладати французьку мову в Київському комерційному інституті з 27 жовтня 1917 р. і особисто знав Бартерота (вочевидь їх спілкування могло бути витлумачено німцями як змова). Він здобув диплом бакалавра “в Ліонському факультеті наук; був протягом 4х років викладачем французької мови у Франції” [1, спр. 79, арк. 1]. 14 вересня 1918 р. Мулен звернувся з листом до ректора інституту в якому зазначав, що: “На вимогу німецької влади я вимушений залишити Київ негайно” і прохав надати належні йому в інституті години французької мови для викладання своїй дружині, котра “має для цього достатній досвід і знання” [1, спр. 83, арк. 1]. З листа останньої на ім'я ректора інституту довідуємось, що Ф. Ф. Мулен був “секретарем, що завідував французькими справами при іспанському посольстві” і що німці наказали йому “негайно виїхати з України” [1, спр. 83, арк. 1]. Вочевидь саме причетність до дипломатичного корпусу і дозволила Мулену unikнути арешту, як це трапилось з його колегою і другом Бартеротом. Дружина Мулена отримала викладання французької мови в Комерційному інституті і здійснювала його до 1920 р.

Восени 1918 р. викладати французьку мову в Київському комерційному інституті планував і ще один французький громадянин – Шарль Іванович Дюбрей, який наприкінці 1916 р. виїхав з Румунії до України і викладав французьку мову з вересня 1917 р. у київських гімназіях. 23 жовтня 1918 р. він був затверджений на посаді радою інституту, але до викладання не приступив [1, спр. 58, арк. 10], що вочевидь зумовлювалось особливостями політичної ситуації в Україні наприкінці 1918 р.

Щодо викладачів німецької мови, то це були Е. А. Габерман, Ж. Ф. Озолін та Р. А. Берзін, які походили з прибалтійських губерній Російської імперії, тобто добре володіли німецькою мовою, яка була там широко поширена.

Роберт Ансович Берзін походив з Прибалтики, був випускником Курляндської народно-учительської семінарії 1887 р. і одразу по її закінченню приступив до

викладацької діяльності [1, спр. 15, арк. 13в]. В Київському комерційному інституті викладав з 1908 по 1920 р. Навесні 1914 р. відряджався на з'їзд неофілологів у Бремені та “до Німеччини, Англії і Франції для ознайомлення з викладанням нових мов у технічних та комерційних навчальних закладах [1, спр. 15, арк. 53в], тобто цікавився наукою. Цікаво, що в роки Першої світової війни у зв'язку з масовими пошуками ворогів та анти-німецькими настроями у Російській імперії, Р. А. Берзін мусив давати спеціальне пояснення, що він по національності не німець а “латиш, російський підданий” [1, спр. 15, арк. 61]. Пояснення не формальне, оскільки в Київському комерційному інституті окремі особи доносили на своїх колег, що походили з воюючих із Російською імперією країн. Так, 9 січня 1915 р. рапорт про звільнення бібліотекаря інституту Н. Л. Ернста (в зв'язку із тим, що він був підданим Німецької імперії) подав виконуючий обов'язки правителя інституту С. І. Смирнов [2, спр. 837, арк. 163].

У особовій справі Берзіна збереглось подання про переведення у штатні викладачі аби отримувати більше жалування і при цьому повідомлялось, що це конче необхідно оскільки його садиба у Прибалтиці зруйнована внаслідок бойових дій, а старший син був поранений і потрапив у полон до німців [1, спр. 15, арк. 77, 78]. При цьому він надсилав полоненому сину щомісяця 30 руб., що показує можливості для забезпечення полонених матеріально і спілкування з родичами за умов тієї війни [1, спр. 15, арк. 78]. В інституті він викладав німецьку мову до його реорганізації у 1920 р.

Щодо походження Е. А. Габермана, то в його особовій справі ці дані відсутні і зазначено, що він викладав німецьку мову як позаштатний викладач з 1910 по вересень 1914 р. [1, спр. 42].

Ж. Ф. Озолін походив з селян і у 1888 р. закінчив ту ж семінарію, що й Р. А. Берзін [1, спр. 103, арк. 13в]. З 1908 по 1920 р. він викладав німецьку мову в Київському комерційному інституті як позаштатний викладач [2, спр. 1126, арк. 98–98зв; 2, спр. 1072, арк. 36–37]. Зазначу, що в період перебування у Києві німецьких військ у 1918 р. Озолін неодноразово звертався до керівництва інституту з поданнями про виплату йому надбавок за вислугу та індексації зарплатні [1, спр. 103, арк. 35–37], хоча в особових справах інших викладачів інституту такої кількості подібних заяв не виявлено, тобто це не просто збіг, а спроба використати ситуацію прикриваючись вочевидь своїм походженням.

Таким чином, дана розвідка засвідчила, що в Київському комерційному інституті з 1908 по 1920 р. викладання західноєвропейських мов здійснювалось значною мірою силами громадян західноєвропейських держав, зокрема Італії та Франції. На основі вивчення особових справ цих викладачів з архіву інституту слідує, що вони здійснювали викладання іноземних мов також і в інших навчальних закладах Києва, окремі займались репетиторством. При цьому ряд цих осіб були не просто заробітчанами, але й підвищували свій освітній рівень (маючи вищу освіту), займались науковими дослідженнями.

Також через вивчення біографій іноземців, що викладали в українських ВНЗ у перші десятиліття ХХ ст. можна прослідкувати вплив Першої світової війни на долі низки етнічних груп в Україні, політику царату в національному питанні, у сфері освіти тощо. Зокрема, було підтверджено факт роздмухування анти-німецьких настроїв у суспільстві з початком Першої світової війни, переслідування німцями (під час їх перебування в Україні в 1918 р.) громадян країн Антанти. Виявлено і факти, що свідчать про зміни у ціннісних установах, прагнення використати дестабілізацію ситуації для отримання особистого зиску тощо. Тобто подібні мікро-історичні дослідження сприяють наповненню змістом та структуризацію інформації більш широкого історичного контексту. Зокрема, дане дослідження може бути покладене в основу вивчення студій з історії України у роки Першої світової війни та українських визвольних змагань; з європейської співпраці інших українських ВНЗ і в більш широкому контексті – у реконструкції всіх складових євро-інтеграції, що є вкрай важливою та актуальною темою для сучасного стану і подальших перспектив розвитку України. І подібні мікро-історичні дослідження дозволять максимально наповнити цей магістральний напрям історичних студій змістовно, урізноманітнити його структурно.

Список використаних джерел

1. Державний архів м. Києва. – Ф.153. – Оп.1.
2. Там само. – Оп.8.
3. Злупко С. Українська економічна думка. Постаті і теорії / С. М. Злупко. – Львів: Свросвіт, 2004. – 544 с.
4. З іменем Святого Володимира. Київський університет у документах, матеріалах та спогадах сучасників / упоряд. В. Короткий, В. Ульяновський. – К.: Заповіт, 1994. – Кн.1. – 398 с.; Кн.2. – 453 с.
5. Історія економічних учень / За ред. В. Д. Базилевича. – Ч.2. – К.: Знання, 2006. – 575 с.
6. Марков П. Г. Общественно-политические и исторические взгляды М. А. Максимовича / П. Г. Марков. – К.: Вища школа, 1986. – 246 с.
7. Наєнко М. К. Історія українського літературознавства / М. К. Наєнко. – К.: Академія, 2001. – 360 с.
8. Нариси історії Київського національного університету імені Тараса Шевченка (1834–2004). – К.: Наша культура і наука, 2004. – 438 с.
9. Самойленко О. Наукова та педагогічна діяльність М. Х. Бунге / О. Г. Самойленко // Етнічна історія народів Європи. – 2004. – Вип.16. – С.132–136.
10. Чуткий А. Гісторыя адстаўкі Мітрафана Доўнар-Запольскага з пасады дырэктара Кіеўскага камерцыйнага інстытута // Беларускі гістарычны часопіс / А. І. Чуткий. – Мінск, 2014. – №2 (175). – С.35–41.
11. Чуткий А. І. Київський комерційний інститут: витоки та історичний поступ (1906–1920 рр.) / А. І. Чуткий. – Ніжин, 2013. – 524 с.

References

1. Dergavniy archiv m. Kieva. – F.153. – Op.1.
2. Tam samo. – Op.8.
3. Zlupko S. Ukrainka ekonomichna dumka. Postati i teorii / S. M. Zlupko. – Lviv: Evrosvit, 2004. – 544 s.
4. Z imenem Svjatogo Volodimira. Kievskiy universitet u dokumentach, materialach ta spogadach suchasnykh / Uporjad. V. Korotkiy, V. Ulyanovskiy. – K.: Zapovit, 1994. – Kn.1. – 398 s.; Kn.2. – 453 s.
5. Istoriya economicshnih ucshen / Za red. V. D. Basilevichsha. – Ch.2. – K.: Znanyanna, 2006. – 575 s.
6. Marcov P. G. Obchestvenno-politicheskie i istoricsheskie vzgladu M. A. Maksimovichsha / P. G. Marcov. – K.: Vicha chkola, 1986. – 246 s.

7. Naenko M. K. Istorija ukrainskogo literaturonavstva / M. K. Naenko. – K.: Academia, 2001. – 360 s.

8. Naeniy istorii Kiiivskogo nationalnogo universitetu imeni Tarasa Shevchenko (1834–2004). – K.: Nacha kultura i nauka, 2004. – 438 s.

9. Samojlenko O. Naukova ta pedagogicshna diyalnist M. C. Bunge / O. G. Samojlenko // Etnicshna istoriya narodiv Evropi. – 2004. – Vip. 16. – S. 132–136.

10. Chutkyi A. Gistoriya adstauki Mitrafana Dounar–Zapolskogo z pasadu directara Kieuskaga kamerzijnaga institute // Belaruskii gistaricshni cshasopis / A. I. Chutkyi. – Minsk, 2014. – №2 (175). – S. 35–41.

11. Chutkyi A. I. Kievskiy komercijniy institut: vitoky ta istoricshnij postup (1906–1920 pp.) / A. I. Chutkyi. – Nigin, 2013. – 524 s.

Chutkyi A. I., Doctor of Historical Sciences, associate Professor, Department of history and theory of economy, Kyiv national economic University named after Vadym Hetman, Director of the University history Museum (Ukraine, Kyiv), andr32_ukr@ukr.net

The unknown aspect of European cooperation of Ukraine: the employment of citizens of western European states in Ukrainian universities at the beginning of the XX century

Investigated component of the Eurointegration processes in Ukraine in the early XX century – the research in higher educational establishments of Kyiv citizens of Western European States. This component helps to overcome the inferiority complex, because it shows that not only Ukrainians travelled abroad, but also representatives of other European Nations came to work in Ukraine; and also confirms the continuity of the inclusion of Ukraine into the European socio-cultural space. Also through the study of the lives of foreign citizens who worked in the Ukrainian Universities you can get valuable information about several aspects of General historical processes – the impact of WWI on the change of attitudes in society, the national factor in the politics of the various forces that took power in Ukraine in the First world war, and the like.

Keywords: Eurointegration processes, the recent history of Ukraine, the Kiev commercial Institute, personal style.

Чуткий А. И., доктор исторических наук, доцент, профессор кафедры истории и теории хозяйства, Киевский национальный экономический университет им. Вадима Гетмана, директор Музея истории университета (Украина, Киев), andr32_ukr@ukr.net

Неизвестный аспект европейского сотрудничества Украины: работа граждан западноевропейских государств в украинских вузах в начале XX в.

Изучено составляющую евро-интеграционных процессов в Украине начала XX века – работу в высших учебных заведениях Киева граждан западноевропейских государств. Эта составляющая помогает преодолеть комплекс “второсортности”, поскольку подтверждает, что не только украинцы выезжали за границу, но и представители других европейских народов приезжали для работы в Украине; а также подтверждает непрерывность пребывания Украины в европейском социокультурном пространстве. Также через изучение биографий иностранцев, которые работали в украинских вузах можно получить ценные данные про ряд аспектов общесторических процессов – влияние Первой мировой войны на изменение ценностных установок в обществе, национальный фактор в политике разных сил, которые имели власть в Украине в период Первой мировой войны и т.п.

Ключевые слова: евро-интеграционные процессы, новейшая история Украины, Киевский коммерческий институт, персонализация.

* * *

УДК [930.1:327]–047.48

Саранов С. В.

кандидат исторических наук, доцент кафедры социально-гуманитарных дисциплин и методики их преподавания, Луганский областной институт последипломного педагогического образования (Украина, Северодонецк), napkorsika@yandex.ru

МЕЖДУНАРОДНЫЕ ОТНОШЕНИЯ ПЕРВОЙ ПОЛОВИНЫ XIX В.: ИСТОРИОГРАФИЧЕСКИЙ, МИРОВОЗЗРЕНЧЕСКИЙ И СМЫСЛОВОЙ ДИСКУРС

Статья посвящена компаративному анализу точек зрения А. Сореля и Г. Киссинджера относительно ключевых черт “венской системы” международных отношений. На комплексном уровне осуществлена попытка проанализировать сходства и отличия во взглядах историков в истории развития европейского континента.

Ключевые слова: международные отношения, внешняя политика, революция, Европа.

(статья друкється мовою оригіналу)

Проблемное поле исследования международных отношений первой половины XIX в. Что мы ищем и хотим найти в уроках “долгого XIX в.” (Э. Хобсбаум)?

Обращение к проблематике международных отношений первой половины XIX в. порождается целым рядом запросов со стороны социума, академического сообщества, вызовов 2014–2015 гг., в рамках которых развивается континуум смены и обновления научно-исследовательской парадигмы 90-х гг. XX – нач. XXI вв. На сегодня поиски стабильной платформы международных отношений, характерные для первого десятилетия существования постбиополярного мира, сменились осознанием неизбежной хрупкости мирового порядка. Уже привычным стало изменение историографических акцентов в рамках украинской и российской историографии, посвященной “Венской системе”, когда на первом месте оказались способы достижения мира на европейском континенте после завершения наполеоновских войн. Ушли в прошлое традиционные тезисы о “подавлении революционных движений” архитекторами венского урегулирования, а тезис о долговременном периоде мирного развития, полученного Европой по итогам системы договоров 20-х гг. XIX, фактически полностью и беспелляционно воспринят как в российской, так и в украинской новистике.

Уместно задаться вопросом, что же мы ищем в, казалось бы, устоявшейся модели и хронологически последовательных веках “долгого” XIX в.? Ответ на него следует искать в обострении процесса становления Нового мирового порядка XXI в., процессе, в котором не находят порой объяснения некоторые ключевые элементы данного явления. Так, для нас вполне очевидна судьба национального государства в современную эпоху. Вместе с тем, какой будет траектория равновесия сил в Центрально-Восточной Европе по итогам 2014–2015 гг.? Какими станут ценностные ориентиры новой архитектоники международных отношений, взаимоотношений между Российской Федерацией и США? Наконец, могут ли предоставить исчерпывающие ответы на эти вопросы уроки международных отношений XIX в. или же мы вступаем в качественно новый этап развития? Каково воздействие и роль личности на принятие внешнеполитических решений сегодня и в первой половине XIX в.? На наш взгляд, упростить поиск ответов на представленный перечень непростых вопросов может обращение к сравнительному анализу американской и французской историографий относительно смысловых акцентов “венской модели”.

“Венская система” международных отношений: позиции А. Сореля и Г. Киссинджера

Историографические акценты относительно “венской системы” насыщены присущими каждому представителю той или иной историографической школы традициями и сложившимися подходами. Это вполне естественно. Мы отдаем себе отчет, что сравнительный анализ позиций французских и американских историков в рамках украинской